

Magdalena Niewiadomska-Krawczyk¹

Uniwersytet Łódzki

ORCID ID: 0000-0002-7070-8616

WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE Z ODBYWANIA KARY DOŻYWOTNIEGO POZBAWIENIA WOLNOŚCI – ROZWAŻANIA W ŚWIELE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO

ABSTRACT

Conditional early release from life imprisonment – considerations in the light of the amendment to the Polish Penal Code

This article discusses the issue of conditional early release from life imprisonment. In the beginning, the author presents the characteristics of life imprisonment and the institution of conditional early release. Then, the author focuses on the changes introduced in the provisions of the Polish Penal Code regarding conditional early release from life imprisonment, pointing out the doubts and controversies related to them.

Keywords: life imprisonment, conditional early release, probation period

Słowa kluczowe: kara dożywotniego pozbawienia wolności, warunkowe przedterminowe zwolnienie, okres próby

¹ Adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Adres do kontaktu: mkrawczyk@wpia.uni.lodz.pl.

Problematyka będąca przedmiotem niniejszego opracowania zyskała na aktualności w związku z wejściem w życie z dniem 1 października 2023 r. nowelizacji Kodeksu karnego², która w istotny sposób zmieniła m.in. przepisy dotyczące warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności. Złożoność zagadnienia, obejmującego de facto dwie instytucje prawa karnego, a mianowicie karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz warunkowe przedterminowe zwolnienie, wymaga przed przystąpieniem do właściwego tematu choćby krótkiego przybliżenia obu z nich.

Kara dożywotniego pozbawienia wolności ma długą tradycję i była już znana pierwszemu polskiemu Kodeksowi karnemu z 1932 r.³ Nie stanowiła ona jednak wówczas odrębnej rodzajowo kary zasadniczej, ale była szczególną, bezterminową odmianą kary więzienia⁴. Przewidziana była w sankcji grożącej za dziewięć poważnych typów przestępstw, w tym zbrodnie stanu (art. 93 i art. 94) i zbrodnię zabójstwa (art. 225 § 1). Kolejny Kodeks karny z 1969 r. początkowo nie przewidywał wśród kar zasadniczych kary dożywotniego pozbawienia wolności. Została ona do niego wprowadzona jako surogat kary śmierci dopiero w 1995 r.⁵, wraz z wprowadzeniem moratorium na jej wykonywanie. Miała charakter wyjątkowy, gdyż – jak stanowiła ustawa – można ją było orzec za przestępstwa zagrożone karą śmierci, która była karą zasadniczą o charakterze wyjątkowym⁶. Rezygnacja z kary śmierci w obowiązującym Kodeksie karnym z 1997 r.⁷ sprawiła, że kara dożywotniego pozbawienia wolności pojawiła się w katalogu kar określonym w art. 32 k.k. jako kara najsurowsza. W założeniu ustawodawcy miała ona przejąć funkcję zabezpieczenia społeczeństwa przed najgroźniejszymi przestępcami oraz czynić zadość społecznemu poczuciu sprawiedliwości w razie popełnienia najpoważniejszych przestępstw⁸. W ten sposób, choć normatywnie nie uzyskała ona charakteru kary „wyjątkowej” czy „szczególnej”, de facto przymiot taki nadały jej doktryna⁹ i orzecznictwo, wskazując m.in., że „kara dożywotniego pozbawienia wolności jest karą o charakterze izolacyjnym, zabezpieczającym społeczeństwo przed niebezpiecznymi sprawcami najpoważniejszych przestępstw, powinna być traktowana jako kara

2 Nowelizacja Kodeksu karnego dokonana ustawą z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

3 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 60, poz. 573 ze zm. – dalej: k.k. z 1932 r.

4 Por. art. 37 i art. 39 § 1 k.k. z 1932 r. Zob. więcej np. L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *System Prawa Karnego, tom 6, Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, s. 333.

5 Ustawa z dnia 17 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym, Dz.U. nr 95, poz. 475.

6 Por. art. 30 § 2 i 3 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. nr 13, poz. 94 ze zm. – dalej: k.k. z 1969 r.

7 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U. nr 88, poz. 553, ze zm. – dalej k.k.

8 Zob. *Uzasadnienie rządowego projektu k.k.*, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami*, Warszawa 1997, s. 137.

9 Tak np. J. Lachowski, *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 26.

o charakterze wyjątkowym, a stosowana wobec sprawców najbardziej zdemoralizowanych, co do których osiągnięcie celów wychowawczych kary jest co najmniej problematyczne¹⁰ czy też „kara dożywotniego pozbawienia wolności ma funkcję quasi eliminacyjną i zasadniczo winna być orzekana wobec sprawców przestępstw, którym trudno przypisywać możliwości resocjalizacyjne, a nadto w sytuacji istotnego braku okoliczności łagodzących. Karę taką orzeka się wobec oskarżonych ocenianych wyjątkowo negatywnie na tle sprawców podobnych przestępstw”¹¹. W tym samym tonie wypowiedział się także SA w Krakowie, wskazując, że „w orzecznictwie utrwalony jest pogląd, że karę dożywotniego pozbawienia wolności jako karę najsurowszą wolno orzekać tylko wówczas, gdy brak jakichkolwiek okoliczności łagodzących, a wzgląd na charakter sprawcy i jego szczególnie aspołeczne właściwości każe wnosić, że żadna inna kara nie uchroni przed nim społeczeństwa”¹². O wyjątkowym charakterze tej kary może również świadczyć bardzo wąski katalog przestępstw nią zagrożonych, do których należą zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości oraz zbrodnie wojenne (art. 117–118a k.k., art. 120 i 123 k.k.), zbrodnie przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (art. 127 i 134 k.k.), a także zbrodnie zabójstwa (art. 148 k.k.).

Kara dożywotniego pozbawienia wolności wywołuje kontrowersje w literaturze przedmiotu, zyskując zarówno zwolenników, jak i przeciwników¹³. Przede wszystkim brak jest jednolitego stanowiska co do charakteru tej instytucji. Podkreśla się zarówno jej eliminacyjny czy quasi-eliminacyjny charakter¹⁴, jak również izolacyjny czy zabezpieczający¹⁵. W tym wzglądzie orzecznictwo stoi na stanowisku eliminacyjnego lub quasi-eliminacyjnego jej charakteru¹⁶. Ponadto wskazywane są liczne wady tej kary. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewymierność w czasie, a zatem „nieokreśloność”, co skutkuje tym, że jej dolegliwość zależna jest od wieku sprawcy skazywanego na tę karę¹⁷, faktyczną bezkarność skazanych na tę karę, w przypadku popełnienia kolejnego przestępstwa, a zatem zagrożenie z ich strony dla bezpieczeństwa i dyscypliny w zakładzie karnym¹⁸. Ponadto z jednej strony zarzuca się jej fikcyjność, związaną z możliwością zastosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia, z drugiej zaś strony podkreśla się, że w swojej istocie

10 Wyrok SA w Warszawie z dnia 14 listopada 2012 r., II AKa 279/12, LEX nr 1240261.

11 Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 czerwca 2012 r., II AKa 84/12, LEX nr 1220219.

12 Wyrok SA w Krakowie z dnia 16 stycznia 2019 r., II AKa 245/18.

13 Zob. np. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12, s. 55–60; L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, „Państwo i Prawo” 1998 nr 6, s. 14–30; tegoż *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10, s. 11–23; K. Buchała, *System kar, środków karnych i zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego z 1990 r.*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 6, s. 21; R. Zawłocki, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, nr 2, s. 119; L. Tyszkiewicz, *Propozycja reformy kar najsurowszych*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12, s. 5–12.

14 Zob. W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014, s. 438; *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX/el. 2023 [dostęp: 20 października 2023 r.].

15 Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 112; Z. Sienkiewicz, [w] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012, s. 334.

16 Zob. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary...*, s. 56 i podane tam orzecznictwo.

17 L. Tyszkiewicz, *Propozycja reformy...*, s. 7.

18 R. Zawłocki, *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności...*, s. 114.

jest to kara niehumanitarna, okrutna i naruszająca godność człowieka¹⁹ i w związku z tym tylko możliwość zastosowania warunkowego zwolnienia uchyla tę „niehumanitarną beznadziejność”²⁰.

Kwestia zgodności z zasadą humanitaryzmu będzie przedmiotem rozważań w dalszej części opracowania. W tym miejscu wypada kilka słów poświęcić instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, skoro już o niej była mowa.

II

Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności jest instytucją głęboko zakorzenioną w polskim prawie karnym i karnym wykonawczym²¹. Stanowi ona modyfikację orzeczonej wobec sprawcy kary pozbawienia wolności na jego korzyść, na etapie postępowania wykonawczego²², poprzez skrócenie czasu przebywania skazanego w zakładzie karnym, w wypadkach jednoznacznej poprawy skazanego w trakcie odbywania kary²³, i zezwolenie na jego funkcjonowanie w wyznaczonym okresie i pod pewnymi warunkami w ramach tzw. wolności kontrolowanej. Jest ona jednocześnie jednym z przewidzianych w k.k. tzw. środków związanych z poddaniem sprawcy próbie, obok warunkowego umorzenia postępowania oraz warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 66–82). Należy przyznać rację Stefanowi Lelentalowi, który twierdzi, że warunkowe przedterminowe zwolnienie, pomimo wspomnianego wyżej umiejscowienia w k.k., nie jest de facto instytucją stricte probacyjną, gdyż nie jest środkiem prawnokarnej reakcji na przestępstwo²⁴. Jest natomiast stosowane w postępowaniu wykonawczym, po upływie wskazanego w ustawie okresu wykonywania wobec skazanego środka prawnokarnej reakcji na przestępstwo w postaci kary pozbawienia wolności, każdego rodzaju, w tym także dożywotniego pozbawienia wolności, a organem orzekającym jest sąd penitencjarny jako organ postępowania wykonawczego²⁵. Dlatego też pomimo tego, że instytucja ta częściowo

19 Zob. L. Wilk, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy...*, s. 17.

20 Por. M. Derlatka *Kontrowersje wokół kary...*, s. 56.

21 Pierwszym aktem prawnym wprowadzającym jednolite zasady stosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia na obszarze całego państwa po odzyskaniu przez Polskę niepodległości było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywających karę pozbawienia wolności, Dz.U. nr 5, poz. 25; następnie materia ta była przedmiotem regulacji w kolejnych kodyfikacjach karnych z 1932 r., 1969 r. oraz 1997 r. Ponadto instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia była trzykrotnie nowelizowana na przestrzeni lat 1951–1969 w ustawach pozakodeksowych. Szerzej na ten temat zob. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *System Prawa Karnego*, tom 6..., s. 1141 i n.

22 Por. G. Wiciński, *Glosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 94.

23 Por. J. Lachowski, *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2, s. 117.

24 Zob. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 559. Por. J. Lachowski, *Instytucja warunkowego przedterminowego...*, s. 113 i n.

25 *Ibidem*, s. 513.

regulowana jest w k.k., częściowo zaś w k.k.w.²⁶, z podanych wyżej powodów winna być traktowana jako należąca w całości do dziedziny prawa karnego wykonawczego.

W oparciu o przepisy obu wspomnianych wyżej ustaw można wskazać pewien schemat instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia, na który składają się następujące elementy:

1. Przesłanka materialna w postaci pozytywnej prognozy kryminologicznej (art. 77 § 1 k.k.);
2. Przesłanki formalne określające minimum kary, jaką musi odbyć skazany, by móc ubiegać się o warunkowe zwolnienie (art. 78 i 79 k.k.);
3. Okres próby – okres wyznaczony przez sąd penitencjarny, tzw. wolności dozоровanej, w której nakładane są na skazanego określone obowiązki i rygory (art. 80 k.k. i art. 159 k.k.w.);
4. Skutki pomyślnego zakończenia okresu próby (art. 82 k.k.);
5. Skutki negatywnego upływu okresu próby – odwołanie warunkowego zwolnienia (art. 160 k.k.w. i art. 81 k.k.).

W oparciu o wskazany wyżej schemat zostanie omówiony temat zasadniczy, a mianowicie warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności z uwzględnieniem zmian wprowadzonych nowelizacją k.k.

Z uwagi na fakt, że dotyczą one w zasadzie wyłącznie przepisów k.k., na nich skupi się uwaga autorki, przepisy k.k.w. zostaną zaś omówione w zakresie niezbędnym do całościowego ujęcia tematu.

III

Przede wszystkim podkreślić należy, że instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia ma charakter fakultatywny, co oznacza, że pomimo odbycia części kary uprawniającej do ubiegania się przez skazanego o warunkowe zwolnienie nie powstaje po jego stronie prawo podmiotowe do uzyskania takiego zwolnienia.

Podstawą decyzji sądu penitencjarnego w przedmiocie wyrażenia zgody na warunkowe przedterminowe zwolnienie jest tzw. pozytywna prognoza kryminologiczna, która to przesłanka jest taka sama niezależnie od tego, czy chodzi o terminową karę pozbawienia wolności, czy też karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zgodnie z treścią art. 77 § 1 k.k. jest ona spełniona, gdy w ocenie sądu istnieje uzasadnione przekonanie, że pomimo niewykonania kary w całości skazany po zwolnieniu z zakładu karnego, po pierwsze, będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego, po drugie zaś, będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa. Należy zwrócić uwagę na zwrot „uzasadnione przekonanie”, który wskazuje, że bynajmniej nie chodzi o „pewność”, o którą w tym wypadku trudno, ale o pewien stopień prawdopodobieństwa, na tyle wysoki, że nie jest to tylko „przypuszczenie”²⁷. Ową

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. nr 90, poz. 557 ze zm.

²⁷ Zob. S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe...*, s. 1165.

prognozę sąd powinien kształtować w oparciu o przesłanki, które w sposób wyczerpujący zostały określone w treści art. 77 § 1 k.k. O zamkniętym charakterze omawianego katalogu świadczy użycie zwrotu „tylko wówczas gdy”. Poza wskazanymi w tym przepisie przesłankami sąd nie powinien zatem kierować się np. względami prewencji ogólnej, tj. kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa, czy zadośćuczynienia społecznemu poczuciu sprawiedliwości. O ile bowiem sąd *meriti*, wymierzając karę, kieruje się dyrektywami prewencji ogólnej i szczególnej, o tyle w postępowaniu wykonawczym na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności znaczenia nabiera wyłącznie cel indywidualnoprewencyjny, co wynika bezpośrednio z treści art. 67 § 1 k.k.w., określającego cel wykonywania kary pozbawienia wolności. Do przesłanek tych należą: postawa skazanego, jego właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po popełnieniu przestępstwa i w czasie odbywania kary. Mają one charakter oceny i ich interpretacja w literaturze przedmiotu nie jest jednolita²⁸. Wydaje się, że takie właśnie ich ukształtowanie daje sądowi większą swobodę w tworzeniu prognozy kryminologicznej. Uwagę zwraca fakt, że niektóre z wymienionych przesłanek są tożsame z tymi, jakie zobowiązany jest uwzględnić sąd na etapie wymierzania kary. Chodzi tu o właściwości i warunki osobiste skazanego oraz jego zachowanie po popełnieniu przestępstwa. Wydaje się, że na etapie kształtowania prognozy kryminologicznej powinny one być przez sąd penitencjarny oceniane pod innym kątem, a mianowicie ich wpływu na ewentualne niebezpieczeństwo skazanego, jakie może on stwarzać dla społeczeństwa po opuszczeniu zakładu karnego.

Powstaje zatem pytanie, czy warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności powinno, podobnie jak sama kara, mieć charakter wyjątkowy. Przyjmując eliminacyjny czy quasi-eliminacyjny charakter kary, należy założyć, że jakakolwiek resocjalizacja skazanego jest wątpliwa, a zatem stosowanie tej instytucji będzie wyjątkowe. Jednakże należy mieć na uwadze, że procesowi wykonywania tej kary, podobnie jak każdej innej kary pozbawienia wolności, przyświeca cel wskazany w art. 67 § 1 k.k.w., jakim jest wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, czemu ma służyć oddziaływanie na skazanego w określonych systemach wykonywania kary, w odpowiednich typach i rodzajach zakładów karnych. Skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności osadza się w zakładzie karnym typu zamkniętego (art. 88 § 3 k.k.w.). Nie można zatem wykluczyć, że po odpowiednio długim okresie oddziaływania na skazanego możliwa będzie taka jego poprawa, która pozwoli na jego przedterminowe zwolnienie, zwłaszcza że możliwość ubiegania się o nie jest czynnikiem temu sprzyjającym. Wydaje się, że w tej sytuacji należy stwierdzić, że instytucja ta ma przede wszystkim być stosowana racjonalnie²⁹.

Należy podkreślić, że rozpoznanie przez sąd penitencjarny przesłanki materialnej warunkowego zwolnienia możliwe jest po spełnieniu przez skazanego przesłanki formalnej uprawniającej go do ubiegania się o skorzystanie z tej instytucji. Chodzi tu o odbycie

28 Por. J. Lachowski, *Materialna przesłanka warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11, s. 45 i n.; S. Lelental, *Warunkowe przedterminowe...*, s. 1176–1188.

29 Zob. G. Wiciński, *Glosa do postanowienia...*, s. 90.

pewnego wymaganego ustawowo minimum kary pozbawienia wolności³⁰. Jest ono przez k.k. określone na dwa sposoby. Jednym z nich jest określona ułamkiem część kary. Drugim zaś sztywno określona liczba lat, które skazany powinien spędzić w zakładzie karnym. Kryterium stanowi prawnokarny status skazanego albo rodzaj kary pozbawienia wolności³¹. W ten właśnie sposób określone jest owo *quantum* kary w przypadku skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zgodnie z treścią art. 78 § 3 k.k. przed nowelizacją wymaganym minimum kary było 25 lat pozbawienia wolności. W wyniku nowelizacji ustawodawca podniósł ten próg do 30 lat pozbawienia wolności. W uzasadnieniu do projektu nowelizacji wskazano, że „orzeczenie kary najsurowszej, która zasadniczo ma mieć w systemie prawnym charakter eliminacyjny, musi w praktyce zakładać odpowiednio długotrwałe oddziaływanie szczególnie- i ogólnoprewencyjne [...]. Biorąc pod uwagę wyjątkowość kary dożywotniego pozbawienia wolności, niezbędne jest ustanowienie odpowiednio długiego okresu bezwzględnej izolacji penitencjarnej skazanego. W ocenie projektodawcy aktualnie obowiązujący okres 25-letni jest zbyt krótki w relacji do zakładanego eliminacyjnego charakteru tej kary”³². Taka regulacja z pewnością czyni zadość postulatowi wysuwany w literaturze przedmiotu o wydłużenie minimalnego okresu odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności uprawniającego do ubiegania się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie³³. Ponadto zauważyć należy, iż w wyniku wydłużenia przez omawianą nowelizację granic wymiaru terminowej kary pozbawienia wolności z 15 do 30 lat i rezygnacji z kary 25 lat pozbawienia wolności³⁴ minimalny okres uprawniający do warunkowego zwolnienia odpowiada maksymalnemu okresowi, na jaki może zostać orzeczona terminowa kara pozbawienia wolności. Wątpliwości budzić może jednak fakt, że w wyniku wydłużenia owego *quantum* kara dożywotniego pozbawienia wolności w niektórych przypadkach przestanie być „karą fikcyjną”. Zważywszy bowiem na wiek skazanego w momencie wymiaru kary oraz minimalny okres jej wykonywania, mogą zdarzyć się przypadki niedoczekania przez skazanego końca owego minimum kary uprawniającego do warunkowego zwolnienia.

Przy tej okazji należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną niezwykle istotną kwestię związaną z określaniem przesłanki formalnej warunkowego przedterminowego zwolnienia. Zgodnie z treścią art. 77 § 2 k.k. w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd *meriti* już na etapie wymierzania kary pozbawienia wolności (zarówno terminowej, jak i dożywotniego pozbawienia wolności) może wyznaczyć surowsze ograniczenia formalne do skorzystania z warunkowego zwolnienia niż określone ustawowo w art. 78 k.k. *quantum* kary. W przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności sąd, wymierzając skazanemu taką karę, może na etapie wyrokowania zadecydować, że będzie on mógł ubiegać się

30 Bliżej na ten temat zob. B.J. Stefańska, *Quantum odbytej kary jako przesłanka warunkowego zwolnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4, s. 15–39.

31 V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*

32 Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw – druk nr 2024.

33 Zob. M. Derlatka, *Kontrowersje wokół kary dożywotniego*, s. 58.

34 Zob. art. 32 i art. 37 k.k.

o warunkowe zwolnienie najwcześniej nie po upływie ustawowo określonych 30 lat, ale 35, 40 czy nawet 45. Takie rozwiązanie spotkało się z krytyką w literaturze przedmiotu³⁵. Zwraca się uwagę przede wszystkim na niezasadność takiego rozwiązania z punktu widzenia celu wykonywania kary pozbawienia wolności, określonego w art. 67 § 1 k.k.w. Skoro bowiem warunkowe przedterminowe zwolnienie traktowane jest jako element indywidualizacji penitencjarnej, to nie wydaje się zasadne przesądzenie przez sąd w postępowaniu jurysdykcyjnym, a zatem z góry, jak będzie przebiegał proces resocjalizacji i że nie będzie on możliwy do osiągnięcia w trakcie ustawowo wyznaczonego minimum kary. Ponadto pojawia się pytanie, jakie są granice wyznaczonego na podstawie omawianego przepisu surowszego ograniczenia. O ile bowiem sąd może owo ustawowe *quantum* podnieść, to w żadnym razie nie może wyłączyć w ten sposób możliwości warunkowego zwolnienia, gdyż byłoby to sprzeczne z brzmieniem przepisu, jak również z zasadą humanitaryzmu³⁶. Zauważyć ponadto należy, iż wprowadzając taką możliwość, ustawodawca ograniczył ją do „szczególnie uzasadnionych wypadków”, co sprawia, że to uprawnienie sądu ma charakter wyjątkowy. Niemniej jednak z uwagi na użycie pojęcia nieostrego pojawia się pytanie, kiedy ów szczególnie uzasadniony wypadek zachodzi. Odwołując się w tej kwestii do orzecznictwa i doktryny, wskazać należy, że może on być poddyktowany „szczególnie wysokim stopniem winy lub społecznej szkodliwości czynu sprawcy i względami natury sprawiedliwościowej, szczególnie wysokim stopniem zdemoralizowania sprawcy i prawdopodobieństwem powrotu do poważnego przestępstwa, a nawet potrzebami w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa w związku z zachowaniem sprawcy wyjątkowo bulwersującym to społeczeństwo”³⁷. Ponadto, jak argumentuje SA w Krakowie, może nim być względ na społeczne oddziaływanie kary, a zwłaszcza potrzeba zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości³⁸. Z drugiej jednak strony można znaleźć i takie orzeczenia, w których sąd wskazuje, że zadośćuczynienie społecznemu poczuciu sprawiedliwości powinno znaleźć wyraz w wysokości kary, nie zaś w ograniczaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia, a zatem, jak należy przyjąć, nie jest to uzasadnienie dla „szczególnego wypadku”³⁹.

Wprowadzając nowelizację przepisów w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia, ustawodawca przyjął jeszcze dalej idące rozwiązanie, a mianowicie bezwzględne dożywotnie pozbawienie wolności, tj. bez możliwości warunkowego przedterminowego zwolnienia. Wynika to z treści dodanych przepisów art. 77 § 3 i § 4 k.k., które przewidują dwa takie wypadki.

Artykuł 77 § 3 – Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności sprawcy za czyn popełniony przez niego po prawomocnym skazaniu za przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, bezpieczeństwu powszechnemu lub

35 Zob. A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4, s. 39.

36 *Ibidem*, s. 40.

37 Tak V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*

38 Wyrok SA w Krakowie z dnia 30 grudnia 2016 r., II AKa 286/15, LEX nr 2336206.

39 Tak SA w Łodzi w wyroku z dnia 28 marca 2002 r., II AKa 32/02, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2004, nr 5, poz. 37.

za przestępstwo o charakterze terrorystycznym na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 20 lat, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia.

Z powyższego przepisu wynika zatem, że sąd *meriti*, orzekając w postępowaniu jurysdykcyjnym, może, wymierzając sprawcy karę dożywotniego pozbawienia wolności, orzec jednocześnie zakaz warunkowego przedterminowego zwolnienia z jej odbywania, jeśli spełnione są następujące przesłanki:

1. Sprawca został już raz prawomocnie skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności albo długoterminową karę pozbawienia wolności w wysokości minimum 20 lat;
2. Skazanie to było skutkiem popełnienia przez niego przestępstwa skierowanego przeciwko:
 - » życiu i zdrowiu,
 - » wolności,
 - » wolności seksualnej,
 - » bezpieczeństwu powszechnemu,
 - » o charakterze terrorystycznym⁴⁰.
3. Sprawca popełnił kolejny czyn, za który sąd wymierzył karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Artykuł 77 § 4 k.k. – Wymierzając karę dożywotniego pozbawienia wolności, sąd może orzec zakaz warunkowego zwolnienia sprawcy, jeżeli charakter i okoliczności czynu oraz właściwości osobiste sprawcy wskazują, iż jego pozostawanie na wolności spowoduje trwałe niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób.

Druga sytuacja, w której sąd już na etapie postępowania jurysdykcyjnego może zdecydować o zakazie warunkowego zwolnienia, ma miejsce wówczas, gdy spełnione są następujące warunki:

1. Sąd wymierza sprawcy karę dożywotniego pozbawienia wolności za jakiegokolwiek przestępstwo o bardzo wysokim stopniu społecznej szkodliwości czynu (za które przewidziana jest najsurowsza kara);
2. Okoliczności czynu oraz jego charakter, jak i właściwości sprawcy wskazują, że stwarza on niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia, wolności lub wolności seksualnej innych osób;
3. Niebezpieczeństwo to ma charakter trwały (ciągły, ustawiczny).

W uzasadnieniu do wprowadzonych zmian wskazano, że „orzeczenie zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia ma na celu skuteczną ochronę społeczeństwa przed szczególnie brutalnymi przestępstwami popełnianymi przez osoby, które w przeszłości już się takich czynów dopuściły, a w ocenie sądu zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że dopuszczą się ich ponownie. Projektowane rozwiązanie powinno zatem znaleźć zastosowanie wobec najbardziej niebezpiecznych sprawców, w przypadku

⁴⁰ W zakresie przestępstw o charakterze terrorystycznym zob. np. R. Kokot, *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. XLVIII, s. 31–46; tegoż, *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. L, s. 13–27.

których zarówno względy sprawiedliwościowe, jak i prewencyjne przemawiają przeciwko warunkowemu przedterminowemu zwolnieniu. W odniesieniu do takich przypadków priorytetowe znaczenie ma aspekt eliminacyjny kary pozbawienia wolności⁴¹. Przytoczona treść uzasadnienia wskazuje, że intencją ustawodawcy było uczynienie z kary dożywotniego pozbawienia wolności de facto środka zabezpieczającego, którego zadaniem jest przede wszystkim ochrona społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą. Przypomnieć należy, że już w 2019 r.⁴² podejmowane były próby wprowadzenia instytucji bezwzględniego dożywotniego pozbawienia wolności do k.k., jednakże Trybunał Konstytucyjny stwierdził wówczas niezgodność projektu z Konstytucją RP. Proponowane wówczas, jak i przyjęte obecnie rozwiązanie zostało w literaturze przedmiotu poddane krytyce⁴³ z kilku co najmniej powodów. Po pierwsze, co zostało już wyżej wspomniane, należy poddać w wątpliwość zasadność formułowania *a priori* przez sąd wymierzający karę swoistej negatywnej, a zarazem trwałej i jednoznacznej prognozy kryminologicznej, zakładającej z góry niepowodzenie procesu wykonywania kary, przy braku możliwości jej weryfikacji po odbyciu minimum kary (a zatem przez okres co najmniej 30 lat)⁴⁴. Ponadto, a może przede wszystkim rozwiązanie to budzi wątpliwości co do zgodności z art. 3 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka, który wprowadza zakaz tortur, stanowiąc, że nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu⁴⁵, jak również z konstytucyjną zasadą humanitaryzmu. Artykuł 40 Konstytucji RP przewiduje, że nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zasada ta rangi konstytucyjnej adresowana jest przede wszystkim do organów ustawodawczych, aby na etapie stanowienia prawa proponowane rozwiązania nie przewidywały kar niehumanitarnych. Została ona powtórzona w art. 3 k.k. oraz art. 4 k.k.w. i adresowana do organów stosujących prawo, aby na etapie orzekania kar, jak również na etapie ich wykonywania, kary oraz inne środki przewidziane w tych aktach prawnych były stosowane z poszanowaniem zasady humanitaryzmu, a w szczególności poszanowaniem godności człowieka. Kara humanitarna to taka, która nie sprawia dodatkowej dolegliwości czy cierpienia ponad to, które wynika z samej istoty danej kary. W świetle prowadzonych rozważań należy przyznać rację Violetcie Konarskiej-Wrzosek, która wskazuje, że wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności, odbierając skazanemu na tę karę nadzieję na wyjście na wolność, jest przejawem trwałej tortury psychicznej i stanowi naruszenie zasady humanitaryzmu. Stąd apel wspomnianej autorki do organów stosujących prawo, by na etapie orzekania, powołując się na tę zasadę, nie stosować zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia⁴⁶. Bezwzględna

41 Uzasadnienie..., s. 38.

42 Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r. (RPU 2019 VIII, poz. 3451).

43 Zob. A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie...*, s. 35–49; A. Leszczyńska, *Od kary śmierci do „zakazu” warunkowego zwolnienia*, „Probacja” 2019, nr 2, s. 128–153.

44 Zob. V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*, A. Pilch, *Prewencyjne wyłączenie...*, s. 40.

45 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U z 1993 r. nr 61, poz. 284.

46 V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny...*

kara dożywotniego pozbawienia wolności rodzi także inne konsekwencje i problemy, o których należy wspomnieć. Jednym z nich jest zapewnienie bezpieczeństwa w zakładach karnych, w których odbywają karę tacy skazani. Sfrustrowani brakiem nadziei na odmianę losu skazani mogą być niezwykle agresywni i stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładów karnych, gdyż jest już im wszystko jedno, bo nic gorszego już spotkać ich nie może. Wobec tego być może konieczne będą zmiany w sposobie wykonywania kary wobec tej kategorii skazanych. Artykuł 88a k.k.w. wprowadza pojęcie skazanego stanowiącego poważne zagrożenie społeczne albo zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Przepis ten nie wymienia wprost skazanego na bezwzględną karę dożywotniego pozbawienia wolności, jednakże być może w praktyce okaże się to konieczne.

Ponadto odbywanie kary dożywotniego pozbawienia wolności bez możliwości warunkowego zwolnienia rodzi problem zapewnienia skazanym możliwości realizacji ich prawa do ochrony zdrowia oraz prawa do godnej śmierci⁴⁷.

Immanentnym elementem warunkowego przedterminowego zwolnienia jest okres próby. Zasadniczo służy on weryfikacji prawidłowości skonstruowanej prognozy kryminologicznej. Ponadto jest to okres tzw. wolności kontrolowanej, w którym na skazanego nakładane są obowiązki i rygory służące m.in. prawidłowej jego readaptacji. W przypadku kary dożywotniego pozbawienia wolności dotychczas okres próby określony był sztywno i wynosił 10 lat. Obecnie treść art. 80 § 3 k.k. wprowadza dożywotni okres próby dla tej kategorii skazanych. Oznacza to, że skazany warunkowo zwolniony z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności nie ma szans na pozytywne zakończenie okresu próby i uznanie kary za odbytą, a co za tym idzie na zatarcie skazania. To ostatnie w świetle art. 107 § 3 k.k. możliwe jest jedynie w wyniku darowania kary albo przedawnienia jej wykonania w terminie 10 lat od zaistnienia wspomnianych zdarzeń. Sam przebieg okresu próby regulowany jest przez przepisy k.k.w. Z treści art. 159 k.k.w. wynika, że w okresie próby sąd może nałożyć na skazanego obowiązki określone w art. 72 § 1 k.k. oraz orzec obowiązek naprawienia szkody, o ile nie została ona wcześniej naprawiona. Ponadto sąd może oddać skazanego pod dozór kuratora sądowego⁴⁸. W przypadku skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności dozór ma charakter obowiązkowy. Wynika z tego, że kurator sądowy będzie sprawował dozór wobec tej kategorii skazanych przez cały czas aż do końca ich dni, gdyż okres próby trwa dożywotnio, a dozór w okresie próby jest obowiązkowy. Z punktu widzenia skazanego jest to korzystne, gdyż po długotrwałym okresie odbywania kary pozbawienia wolności skazani są zazwyczaj świetnie przystosowani do funkcjonowania w warunkach więziennych, zupełnie nie radzą sobie natomiast na wolności, a zatem pomoc kuratora w readaptacji społecznej jest wskazana. Ciągła kontrola zachowania skazanego, realizacji przez niego nałożonych obowiązków

47 Problematykę tę szerzej przedstawia P. Stępnia, *Prawo więźnia do ochrony zdrowia i godnej śmierci w warunkach tak zwanego dożywocia realnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, t. LXI, s. 83–100.

48 Więcej zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 89, s. 61–79.

próby czy pomoc w rozwiązywaniu problemów, z którymi boryka się skazany, może działać mobilizująco na skazanego i ułatwiać mu czynienie postępów w readaptacji społecznej.

Jednakże podkreślić należy, że jest jeszcze jeden istotny skutek dożywotniego okresu próby, a mianowicie nad skazanym przez cały ten czas wisi widmo odwołania warunkowego zwolnienia. W świetle art. 160 k.k.w. może mieć ono charakter obligatoryjny, względnie obligatoryjny albo fakultatywny. Sąd penitencjarny odwołuje warunkowe zwolnienie, gdy skazany w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które została mu prawomocnie orzeczona kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Ponadto sąd odwołuje warunkowe zwolnienie, gdy sprawca, który został skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby jej użycia wobec osoby najbliższej lub innej małoletniej zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec wskazanych wyżej osób. Fakultatywny charakter ma natomiast odwołanie warunkowego zwolnienia w sytuacji, gdy skazany w okresie próby rażąco narusza porządek prawny, w szczególności gdy popełnił przestępstwo inne niż skutkujące obligatoryjnym odwołaniem kary, albo uchyła się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych bądź innych środków reakcji prawnokarnej. Względnie obligatoryjny charakter ma natomiast odwołanie warunkowego zwolnienia wówczas, gdy po zaistnieniu przesłanek uzasadniających fakultatywne odwołanie zostanie skazanemu udzielone przez kuratora pisemne upomnienie, a skazany nadal zachowuje się w sposób uzasadniający odwołanie. Wówczas już obligatoryjnie sąd podejmuje stosowną decyzję, chyba że przemawiają przeciwko temu szczególne względy.

IV

Podsumowując prowadzone rozważania, wskazać należy, że omawiana nowelizacja k.k. w zakresie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności przyniosła istotne zmiany o charakterze wręcz rewolucyjnym. Choć czynią one zadość przynajmniej częściowo postulatowi wysuwany w literaturze pod adresem kary dożywotniego pozbawienia wolności, to uznać je należy za co najmniej kontrowersyjne, konstytucyjnie wątpliwe, ale także stawiające pod znakiem zapytania ich zasadność i konieczność wprowadzenia.

Bibliografia

- Buchała K., *System kar, środków karnych i zabezpieczających w projekcie kodeksu karnego z 1990 r.*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 6.
- Derlatka M., *Kontrowersje wokół kary dożywotniego pozbawienia wolności*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 12.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, LEX/el. 2023.
- Kokot R., *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część I*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. XLVIII.
- Kokot R., *Uwagi o istocie przestępstwa o charakterze terrorystycznym i jego karaniu. Część II*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018, t. L.
- Lachowski J., *Zasady wymierzania kar 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] *Kary długoterminowe. Polityka karna. Wykonywanie. Warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006.
- Lachowski J., *Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2.
- Lachowski J., *Materialna przesłanka warunkowego przedterminowego zwolnienia na gruncie kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 11.
- Lelental S., *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *System Prawa Karnego, tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, Warszawa 2016.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Leszczyńska A., *Od kary śmierci do „zakazu” warunkowego zwolnienia*, „Probacja” 2019, nr 2.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Dozór kuratora sądowego nad skazanymi warunkowo zwolnionymi z odbycia reszty kary pozbawienia wolności po nowelizacji k.k.w.*, „Przeгляд Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 89.
- Pilch A., *Prewencyjne wyłączenie warunkowego przedterminowego zwolnienia (na marginesie projektowanej zmiany art. 77 k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 4.
- Sienkiewicz Z., [w] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2012.
- Stefańska B.J., *Quantum odbytej kary jako przesłanka warunkowego zwolnienia*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4.
- Stępiak P., *Prawo więźnia do ochrony zdrowia i godnej śmierci w warunkach tak zwanego dożywocia realnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021, t. LXI.
- Tyszkiewicz L., *Propozycja reformy kar najsurowszych*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 12.
- Wiciński G., *Glosa do postanowienia SA w Łodzi z dnia 23.03.1999 r. II Akz 114/99*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności*, [w:] red. *System Prawa Karnego, tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, M. Melezini, Warszawa 2016.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności i problemy jej łagodzenia*, „Państwo i Prawo” 1998, nr 6.
- Wilk L., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 10,

Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2014.

Zawłocki R., *Przeciw karze dożywotniego pozbawienia wolności w polskim prawie karnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, nr 2.